



shabı suffa, mescidi Nebevide, Hz. Peygamberi dinledikleri gibi; geceleri de başka bir yere gidip ders görürlerdi.

Enes b. Malik'e izâfe edilen ve imam Ahmed b.

Hambel'in Müsnedinde yer alan: "Eshab-ı Suffa'dan yetmiş kişi Medine'de geceleri bir muallimin yanına giderler ve sabaha kadar ders okurlardı" rivayeti bunu açıkça göstermektedir.

Medine'de islâmî bilgileri öğrenenleri iki gurupta toplamak mümkündür: 1 - Muvakkat olarak kabilelerinden, islâmiyeti öğrenmek için gelenler... Bunlar, 10 ilâ 60 gün kadar Medine'de kalır, islâmî bilgileri öğrenirlerdi. Islâmî yaşayışı yerinde gören ve tatbik eden bu yabancıların bir çoğu heyetler ve guruplar halinde idi. "Malik b. Hüveyris de kabilesinden bir heyetle birlikte gelecek, yirmi gün kalmış ve tekrar kalibesine dönmüştü (1).

2 - Medine'de dâimî kalanlar... "Bunlar, Islâmiyetin ahlâk esaslarını ve akâidini öğrenenlerdi. Mescid-i Nebevî sefası, bunların adeta medresesi idi. Buraya devam edenler, hayatlarını islâmî tebliğ ve neşretmeye vakfetmiş, ilme hizmetten başka bir emeli olmayan insanlardı." (2).

**M**üslümanlar, hicretten önce Mekke'de iken, namaz kılmak, islâmî talim etmek için, bir mescid inşa etmemişlerdi. Topluca namaz kılma ve tebliğ vazifesi ekseriya g'zli yapıldı. Hz. Ömer'in müslüman olmasından sonradır ki korkusuzca yapıldı. Bu açıktan dâvet ve topluca ibadet işi, bazen Harem-i Şerifte ve Kâbenin yanında da yapıldı (3). Gerçi, Hz. Ebu Bekir'in Haremde bir hücresi vardı; fakat burası topluca namaz kılmak için yapılmamıştı. Ancak hususî bir mescit sayılabılırdı.

Daha sonra'ları zengin olan müslümanlar kendi evlerinde veya evlerine bitişik olarak böyle hususî mescidler yapmışlardı.

Mescit, ismi Arabçadır. (S C D) kökünden gelmektedir. Dik-

## İslâm'da Din Eğitimi ve Öğretimi (2)

durmak, eğilmek, alını yere koymak mânâlarına gelir. Cem'i "Mesâcid" dir. İstilahtaki mânâsı ise; "Namaz kılınan, ibadet edilen yer" demektir. Kur'an-ı Kerim'in bakara 144, cin: 18, tevbe: 18 (v.s) âyetlerinde geçer. Buharide, salat babında, Müslim'de ise mesâcid babında bu kelimeye rastlanır.

İslâm âleminde, ilk devirlerden beri mescid yapmaya ve onları onarmaya çok önem verilmiştir. Bunun sebebini de bir hadisi kudsiden öğrenmekteyiz. "Allahu taâlâ buyurdu ki, arzda benim evlerim mescidlerdir. Benim ziyaretçilerim de onları mamur edenlerdir. Şimdi ne mutlu o kula ki evinde temizlendi, sonra beni evimde ziyaret etti. Çünkü ziyareteçiyeye ikrâm etmek, ziyâyet olunan üzerine bir hakır" (4) denilmektedir.

Bundan dolayı, Hz. Peygamber Yesrib'e göçettiği zaman orada, gerek hususî ve gerekse kabile mescidleri yapılmıştı. "Bunlardan biri Ebu Umame Es'ad'ın mescidi idi". "Biribirinden ayrı yaşayan kabilelerde umûmî ibâdet-haneler olduğu gibi, hususî mescidler de bulunmakta idi (5).

Mescidlerin, İslâm cemaati üzerinde büyük rolleri olmuştur. Çünkü burada da topluca ibâdetler, tâlim ve irşad işi yapıldığı gibi bir takım sosyal meseleler de yine burada hallediliyordu. Hz. Peygamber, Medine ve civarındaki mescid'eri gezer, namaz kılar ve irşad'ta bulunurdu. Ekseriya Mescid-i Nebeviye giderdi. "Mescid'i Nebevi'de iki halka bulunurdu. Bunlardan birisi ders halkası, diğeri ise zikir halkası idi. Hz. Peygamber daima ders halkasına iştirak ederdi. Bu ilim halkasına

● **M. Zeki CANAN**

İst. Yük. İslâm  
Enstitüsü Öğretim Üyesi

iştirak edip yetişenlere kurra denirdi." (6). "Hz. Peygamber, camide oturur ve etrafında halka teşkil eden cemaati aydınlatırdı. Hz. Peygamberi dinleyenler, Hadisleri üç defa tekrar ederek ezberlerlerdi (7)."

"İslâmiyetin doğurduğu yeni ilim, bünyesi itibariyle câmiye bağlı idi. Kur'anî ezberlemek ve anlamak başta gelmekte, buna "Hadis" ler de eklenmekte idi.

**H**z. Peygambere sualler sorularak cevaplar alınırdı. Bu iş cami içinde ve dışında olabiliirdi (8)."

Hz. Peygamber, ilme verdiği değer itibariyle, ilim tahsil edenlere, her cihetten yardım ederdi. Ashabi suffa'nın iâşesini ashaba temin ettirir veya kendisine gelen hediyeleri onlara dağıtırdı. İlim yapanların muharebeye gitmele-

- (1) M. Şibli - Asrı Saadet ter. c. 7, sf. 456
- (2) M. Şibli - Asrı Saadet ter. c. 2, sf. 664
- (3) M. Esat ef. Tarih-i Dini İslâm, c. 3, sf. 177
- (4) Elmalî Hamdi yazır - Tefsir, c. 3, sf. 2480
- (5) İslâm Ansiklopedisi, Mescid Mad. Sf. 2. 5
- (6) M. Şibli - Asrı Saadet, c. 2, sf. 664
- (7) Buhârî - Kitâb'ül-ilm
- (8) İslâm Ansiklopedisi, Mescid mad. sf. 47

rine taraftar değildi. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de de aynı fikri görmekteyiz. (9).

İslâmda tedrisat, ilk olarak Mekke'de başlamış olmasına rağmen İslâmî ilimlerin menşeiini teşkil eden ilk dersler, Medine'de verilmişti. "İlk ders yeri Medine'deki Mescid-i Nebevî'dir denilebilir. Kibârüs-Sahabe" ve "tabiin" burada Hadisleri dinlemek suretiyle ilk dersleri gördüler. Bunlardan, Maliki Usul-i Fık'h'ı doğdu, Gazali, Fatihat-ül Ulûm'da bu ilk cami derslerinden bahsediyor (10)."

Hız. Peygamber ders halkaları teşkil edip ders verdiği gibi yazı öğrenmeyi, ilmi, yalnız dinleyip ezberlemek suretiyle değil; kaydetmek suretiyle de muhafaza etmeyi daima tavsiye etmiştir.

Meselâ: Abdullah b. Amr' bir gün sormuş: "Ya Rasûlullah ilmi kayd edeyim mi?" O da evet demiş. İlm'in kaydı nedir? diye sorduğunda: Onu yazmaktır demiş (11).

Ayrıca, Hammâm b. Münebbih' diyor ki: "Ebu Hureyre'den işittim. O, Abdullah b. Amr hariç, sahabe'den hiçbir kimse benim kadar Hadis bilmiyordu. Çünkü, Abdullah yazardı, ben ise yazamazdım" demiştir (12).

Hız. Peygamber devrinde, öğretim ve eğitim, yalnız cami içerisinde kalmamış, evlerde ve açılan mekteplerde de bu işe devam ediyordu.

Bedir muharebesinden sonra müslümanlar tarafından esir alınan zenginlerden, 4000 dirhem fideyle alınarak memleketlerine iade edildi. Fakir esirleri ise, Medine'li 10 çocuğa okuma yazma öğretmeleri karşılığında serbest bırakıldılar (13).

**B**u öğretim işi mescidde olmadığına göre bir mektepte olduğu kuvvetle muhtemeldir.

Ebu Âmir-i Süleym'in şu rivâyeti de yine bir mekteb'in olduğuna iyi bir delil sayılabilir.

"Medineye esir olarak götürüldüğüm zaman, Medine mektebine kabul olunmuştum, Muallim benden bir M: (Mim) yazmamı istedi. Ben de yazamadım. O, (mim'in gözünü öküzün gözü gibi yuvarlak yap) dedi (14)."

Vakidiye göre; Abdullah b. Ümmi Mektum, Medine'de "Dar el-Kur'ra" da oturuyordu (15).

Abdullah b. Mes'ud da her hafta Perşembe günleri İslâmî bilgiler hakkında ders veriyordu (16).

Hız. Peygamber devrinde, onun eshabından, Kur'an-ı Kerimi yazanlar vardı. Birçok anlaşmalar, hükümdarlara ve valilere gönderilen mektuplar, sahifeler halinde yazılmıştı.

Hudeybiye anlaşması (17), Necâşi, Mukavkıs, Heraklius, Kısra ve Münzir'e gönderilen mektuplar (18) bunlardandı.

Hız. Ebubekirin; "Farızatü's-Sadaka" sı, Hız. Ali'nin "Sahifesi" İbni Abbas'ın "Elvâh" ı, Enes b. Malik'in "Mecâll" veya "Kütüb" ü hep ilk zamanlarda yazılmış eserlerdir (19).

Kur'an-ı Kerimi toplayıp yazanlar da: Ali b. Ebi tâlib Sa'd ibni Ubeyde b. Numan, Ebu Derdâ, Muaz İbni Cebel, Ebu Zeyd Sabit b. Zeyd, Übey b. Ka'b, Ubeyd b. Muaviye b. Zeyd (20) idiler.

Hız. Peygamber'in kâtipliğini yapanlar Mekke'de Abdullah b. Sa'd, Ebisarih, Osman b. Affan, Şurahbil b. Hasene, Cüheyh b. Ebisalt, Halit, b. Said, Eban b. Said, El-Alâ b. el-Hadramî, Medine'de ise: Ubey b. Ka'b, Zeyd b. Sabit (21) Hanzala b. Ribah, Muaviye b. Ebu Sufyan idiler (22).

Ayrıca yazı bilen kadın ve erkekler de vardı. Kadınlardan; Beni Adiy'den Abdullah'ın kızı "Şefa" yazı biliyordu. Hız. Peygamberin zevcesi Hız. Hafsaya da öğretmişti. Ukbe'nin kızı "Ümmü Gülsüm" Mikdad'ın kızı "Kerime", Hız. Aişe (yalnız okumasını) biliyorlardı.

Erkeklerden, vahy kâtipleri hariç yazı bilenler; Said b. Ubade, Munzir b. Amr, Rafi b. Malik, Useyd b. Hudeyr, Maan b. Adiy, Bişr b. Sa'd b. Rebi, Evs b. Havli ve Abdullah b. El-Munâfık idiler (23).

O halde, Medine devrinde ve Hız. Peygamberin vefatına kadar olan zaman içerisinde, Dinî Eğitim ve Öğretim sıklaşmış, yoğunlaşmış ve yayılmıştır. Esat b. Zürrâre'nin evi, Kuba Mescidi, Halid b. Zeyd'in evi Mescidi Nebevî, Hususî ve Kabile mescidleri, bazı evler ile, yazı, Kur'an-ı Kerim ve İslâmî bil-

gileri öğrenmek için açılmış mektepler, bu ilmi faaliyetin merkezleri sayılabilir.

- (9) Tevbe: 122  
 (10) Prof. H. Ziya Ülken - Eğitim Hareketleri dergisi, Haziran - 1961  
 (11) el-Bağdâdi - Takyid-ül ilm, s. 98  
 (12) Buhâri - Kitabül-İlim.  
 (13) Gazvetü Bedr'l-Kubra - Muhammed Ahmed - Beyrut 1966, sf. 236  
 (14) M. Şibli - Asrı Saadet ter. c. 7, sf. 356  
 (15) Hüsn el-Muhadara  
 (16) Buhâri-Kitab-ül-ilm, Bab. 12  
 (17) Prof. M. Hamidullah - İslâm Peygamberi, sf. 163  
 (18) Prof. M. Hamidullah - İslâm Peygamberi sf. 201, 205, 226, 237, 256  
 (19) El-Bağdâdi - Takyid-ül-ilm  
 (20) İni Nedim - Fihrist sf. 47  
 (21) Hız. Peygamberin emri ile İbrani dilini ve yazısında öğrenmiştir.  
 (22) Belazuri - Futuhü'l-Büldan, c. 2., sf. 387  
 (23) Belazuri - Futuhü'l-Buldan c. 2., sf. 385-387.

## — DUA —

Meşakkatler, mezelletler,  
 Bütün, hâb-ü hayâl olsun!  
 Münâfıklar ve zâlimler,  
 Ya kahr olsun, ya lâl olsun!

Yeter gör Yâ Hüdâ hecri;  
 Karanlıklar boğar fecri..  
 Unuttuk biz nedir hedri;  
 İnayet kıl, hilâl olsun!

Vatan bizden cihâd ister;  
 İlahî bir murâd ister;  
 Hayâsızlar fesâd ister;

Muvaffak bir cidâl olsun!  
 Benim kârım ne Leylâ'dır;  
 Ne zümrüddür, ne dünyâdır;  
 Bu can her dem müheyyâdır!..  
 Ko evlâd-ü ayâl olsun!

(Kolay, pek hoş!) gelir bâtil;  
 Bilir, ukbâ nedir âkîl!..  
 Ne işlersin behey gaafil?  
 Musibetler misâl olsun!

Günâhım çok, sevâbım yok!..  
 Suâlin çok, cevâbım yok!..  
 Derim hâlâ —hicâbım yok— :  
 (Hüdâ, lütfun, visâl olsun!)

Gözüm yoktur bu dünyâda!..  
 O dem, Cahit gelir yâda,  
 Deyin seng-i musallâda :  
 (Benim hakkım helâl olsun!)

CAHİT ÖNEY